

12. Шаманська О.С. **Сутність і особливості заощаджень населення в умовах ринкової трансформації економіки** / О.С. Шаманська // Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції - 2012 - №3. С. 72-77.

13. Латов Ю.В. **Экономическая ментальность как неформальный институт российской экономики** / Ю.В. Латов, Н.В. Латова // Постсоветский институционализм. [под ред. Р.М. Нуреєва, В.В. Дементьева]. – Донецк : «Каштан», 2005. - 480 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 338.1:504

Т. В. КУЗНЕЦОВА

ІМПЕРАТИВИ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В статті розглянуто сутнісно змістовна характеристика категорії економіко-екологічної безпека регіону. Розглянуто низку наукових підходів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо розуміння сутності економічної, екологічної та соціальної безпеки регіону в контексті сталого розвитку.

In article sutnistno meaningful description of categories of economic and ecological security of the region. We consider a number of scientific approaches domestic and foreign scholars on understanding of the economic, environmental, and social security in the region in the context of sustainable development.

Ключові слова: сталий розвиток, регіон, економіко-екологічна безпека.

Забруднення навколишнього природного середовища збільшує масштаби економічних втрат, уповільнює темпи розширеного відтворення та впливає на економічну безпеку країни. З огляду на це, першочерговим завданням реалізації економіко-екологічної безпеки є послідовний перехід до використання міжнародних екологічних стандартів

© Кузнецова Т.В. - к.е.н., професор Національного університету водного господарства та природокористування

технологічних процесів виробництва продукції для входження України до світової економіки та міжнародної системи забезпечення екологічної безпеки.

Теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання стану й регулювання економіко-екологічної безпеки представлено у працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених, як: О. Бандурки, О. Барановського, В. Бегми, Є. Бершеди, І. Бистрякова, З. Варналія, О. Веклич, О. Відоменко, Т. Галушкіної, В. Геєця, З. Герасимчук, Л. Горбач, Д. Гродзинського, Б. Губського, Я. Жаліло, П. Жука, М. Клименка, О. Кобзара, Ю. Козара, В. Кравціва, Л. Мельника, В. Мунтіяна, І. Недіна, Н. Павліхи, В. Павлова, Г. Пастернака-Таранушенка, О. Половяна, Д. Прейгера, О. Ральчук, В. Савіної, В. Сенчагова, Ю. Стадницького, І. Синякевича, Я. Тімбергена, А. Федорищевої, М. Хвесика, Є. Хлобистова, А. Шапаря, В. Шлемка, В. Ярочкіна, А. Яцика та ін.

Основним завданням у дослідженні економіко-екологічної безпеки регіону є визначення сутності категорії «безпека». На всіх етапах історичного розвитку людства існувала проблема визначення категорії «безпека» з метою захисту суспільних інтересів, оскільки небезпека властива всім процесам, що протікають з використанням енергії, речовини та інформації.

В результаті дослідження вище вказаної проблеми було отримано певні теоретичні здобутки провідних вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, німецький філолог К. Дуден категорію «безпеки» визначає як стан безпечного існування, захищеності перед загрозами або збитками; максимально можливе звільнення від загроз [4].

В науковій літературі наводиться визначення безпеки, як стану за якого будь-який суб'єкт знаходиться в положенні надійного захисту та не піддається негативному впливу будь-яких факторів. Іншими словами, безпека – це відсутність ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди. Деякі дослідники вважають безпеку таким станом, який означає незначну ймовірність (менше визначеної межі) небажаної зміни певних якостей суб'єкта, його параметрів та параметрів зовнішнього середовища [7, с. 9].

З метою обґрунтування сутності економіко-екологічної безпеки доцільно проаналізувати її складові: економічну безпеку, екологічну безпеку та соціальну безпеку.

Більшість дослідників розглядає економічну безпеку на макрорівні (економічна безпека країни), мезорівні (економічна безпека регіону чи інших територіальних одиниць) та мікрорівні (економічна безпека господарюючих суб'єктів) [7, с. 10].

Недостатність даних щодо комплексного аналізу економічної безпеки на регіональному рівні не дає можливості виявити основні загрози економічній безпеці держави, що, в свою чергу, перешкоджає розробці заходів щодо ефективного запобігання, або протидії негативним явищам, що виникають як на рівні регіонів, так і країні в цілому.

Проте можна навести низку наукових підходів до розуміння сутності економічної безпеки регіону.

Зокрема, І.Медушевська характеризує економічну безпеку регіону як елемент економічної безпеки країни, оскільки регіон, будучи соціально-економічним утворенням, одночасно є частиною єдиної соціально-економічної системи держави, тому вважає необхідним підтримувати баланс регіональних і загальнонаціональних інтересів. Кожен регіон має свої специфічні проблеми підтримання безпеки, які визначаються особливостями самого регіону, наприклад, його геополітичними становищем, кліматичними умовами, забезпеченістю природними ресурсами, структурою галузей економіки, національним складом населення [6].

В. Срібний зазначає, що економічна безпека регіону – це комплекс заходів, спрямованих на стійкий, постійний розвиток і вдосконалення економіки регіону, включаючи механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам [7]. Економічну безпеку регіону недоцільно розглядати лише з точки зору сукупності певних заходів, оскільки такі заходи є нічим іншим як інструментами спрямованими на досягнення певного стану безпеки. Тобто В. Срібний ототожнює результат з засобами його досягнення.

А. Куклін, А.Татаркін, О. Романова, В.Яковлев під економічною безпекою регіону розуміють сукупність поточного стану, умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість і поступовість розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку держави, як самостійної структури [7]. А.Степаненко, М. Герасимов під економічною безпекою регіону (територіальної одиниці) розуміють сукупність поточного стану, умов і факторів, що

характеризують стабільність, стійкість і поступальний розвиток економіки регіону, що виражається в наступних її проявах [8]:

- можливість проводити власну економічну політику в межах державної політики;
- здатність самостійно здійснювати економічні заходи з попередження, локалізації соціально-вибухових ситуацій у регіоні, пов'язаних з локальними економічними нещастями або економічними прорахунками на державному рівні;
- можливість на договірній основі надавати допомогу суміжним регіонам, де існуюча незбалансована економічна ситуація може негативно відобразитися на економічних інтересах регіону;
- можливість стабільно підтримувати відповідність існуючих (діючих) на території економічних нормативів загальноприйнятим у світовій практиці (або директивно затвердженим для території на конкретний період часу), що дозволило б зберегти гідний рівень життя населення [10, с. 438-509].

З. Герасимчук, Н. Вавдіюк характеризують економічну безпеку регіону як стан економічного розвитку регіону, який характеризується найбільш повним та раціональним використанням його економічного потенціалу, здатністю до самовідтворення, захищеністю від дестабілізуючих чинників, міцністю взаємозв'язків між елементами регіональної системи, що сприяє задоволенню економічних і соціальних інтересів населення регіону в ключі загальнодержавних інтересів [1, с.21].

На думку Ю. Ткаченка економічна безпека може бути визначена як специфічна система соціально-економічних і політичних відносин між членами регіонального співтовариства (господарючими суб'єктами) і інститутами як регіонального, так і державного рівнів, які представляють їх інтереси щодо створення умов для максимальної реалізації їх економічних інтересів на економічному просторі регіону [9].

Заслугує на увагу запропоновані Т. Клебановою, Н. Черновою підходи щодо визначення економічної безпеки регіону. Згідно першого підходу під економічною безпекою регіону як підсистеми національної економіки, автори розуміють сукупність його властивостей, що забезпечують досягнення максимального внеску регіону в розвиток національної економіки і в забезпеченні економічної безпеки

країни в цілому. Згідно другого підходу під економічною безпекою регіону як відносно самостійною економічною системою розуміється сукупність її властивостей, що забезпечують прогресивний розвиток в умовах впливу дестабілізуючого впливу різного виду загроз [5].

Таким чином, економічна безпека регіону – це такий стан виробничих відносин в рамках економічної системи в якій забезпечується стійкий розвиток регіону, здійснюється ефективне використання його ресурсів і реалізується механізм протидії дестабілізуючим чинникам внутрішнього та зовнішнього середовища.

В декларації конференції в Ріо-де-Жанеро по навколишньому середовищу і розвитку від 14 червня 1992 року екологічна безпека визначається як такий стан економіко-екологічної взаємодії, в середині якої передбачено запобігання екологічних криз, великих екологічних наслідків [7].

Згідно із ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» від 26.09.91 р. (із змінами та доповненнями) екологічна безпека визначається як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується запобігання погіршення екологічної ситуації і виникнення безпеки для здоров'я людей [7].

М. Реймерс визначає екологічну безпеку як сукупність дій, станів і процесів, які прямо або побічно не завдають важливих збитків (чи загроз таких збитків), що можуть зашкодити природному середовищу, окремим людям або людству; комплекс явищ, станів і дій, що забезпечують економічний баланс на Землі і будь-яких її регіонів на рівні, до якого фізично, економічно, технологічно, політично готове (може без серйозних збитків адаптуватися) людство. Російський вчений А. Атаб'єв розглядає екологічну безпеку як сукупність станів, процесів і дій, що забезпечують екологічний баланс в навколишньому середовищі без спричинення шкоди навколишньому середовищу і людині [7, с. 17].

К. Гофман розглядає екологічну безпеку як ступінь адекватності екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і забезпечення тривалого стійкого соціально-економічного розвитку [7, с. 17].

Науковці Р. Є. Хлобистов, Б. Данилишин визначають екологічну безпеку як складову національної безпеки, яка

передбачає певний стан розвитку продуктивних сил і нормативно-правових відносин у суспільстві, здатний забезпечувати стає відтворення природно-ресурсного потенціалу, сприятливі екологічні умови для життєдіяльності населення [11], а В. Луцько — відповідно як стан захищеності населення, економічної інфраструктури та довкілля від різноманітних видів небезпеки техногенного і природного походження [7].

Науковці Одеського Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень Н. Андреева та С. Харічков екологічну безпеку інтерпретують як стан захищеності життєво важливих інтересів держави (людини, суспільства) від реальних чи потенційних загроз, що створюються антропогенними або природними впливами на навколишнє середовище[7].

З. Герасимчук, І. Вахович, В. Голян, А. Олексюк визначають екологічну безпеку – як тип динамічної рівноваги в системі «природа-людина», при якому існує попередження та захищеність людини, суспільства і навколишнього середовища від різноманітних загроз та небезпек, раціональне використання природних ресурсів, з врахуванням можливості їх відновлення та збереження асиміляційної здатності екосистем, протягом певного досить тривалого періоду часу, із збереженням таких можливостей для майбутніх поколінь [2, с.115].

О. Половян екологічну безпеку визначає як стан захищеності реципієнтів і навколишнього природного середовища від негативних впливів, загроз і наслідків антропогенної діяльності [7].

На думку відомого українського вченого В.Кравціва, екологічну безпеку потрібно розглядати як один з видів суспільного блага [7]. Екологічна безпека існує до того часу, поки екологічне благо є доступним для всіх. А коли переступається певний кількісний бар'єр, екологічне благо перестає бути доступним для всіх, з'являється екологічна небезпека.

Проведене дослідження засвідчило, що екологічну безпеку досліджують у розрізі двох підходів, а саме:

1. Перший підхід базується на здатності соціальної системи до захисту, тобто в системі «природа-людина» пріоритет надається людині.

2. Другий підхід базується на підтриманні сталого розвитку природної системи.

Дослідження довело, що на відміну від економічної безпеки, більшість науковців розглядають екологічну безпеку не виокремлюючи її в межах держави, регіону, тобто акцент робиться на екологічну безпеку системи в якій функціонує суб'єкт.

На думку авторів, екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища в межах якого забезпечується достатнє відтворення відновлювальних природних ресурсів і мінімально допустиме споживання невідновлювальних природних ресурсів.

Невід'ємним елементом економіко-екологічної безпеки поряд з економічною та екологічною є соціальна безпека. Досліджуючи теоретичні засади соціальної безпеки, виявлено, що рівень дослідження цієї складової не досить розкритий.

На думку В. Домарева соціальна безпека є різновидом безпеки, що базується на психічному та психологічному стані населення країни [3]. Дослідник зазначає, що соціальна безпека залежить від багатьох інших видів безпеки (зокрема від економічної, політичної, інформаційної тощо) та чинників (наявність кількості безробітних, багатодітних родин, кримінальних угруповань, правоохоронних органів та ін.). Безпека в соціальній сфері відчутно змінюється під час воєн, епідемій, підвищення цін, проведення виборів

Рівень соціальної безпеки характеризує стан соціальної сфери. Стан соціальної сфери не може розглядатись у відриві від загальноекономічних процесів в державі.

Автор вважає, що соціальна безпека – це такий стан в організації суспільних відносин, за якого забезпечується адекватний баланс між правами та інтересами соціальних груп та їх окремих елементів.

З вищенаведеного випливає те, що економічна, екологічна та соціальна безпека між собою є взаємопов'язаними, оскільки на сьогодні оцінка стану певної системи потребує комплексного підходу. Враховуючи дослідження теоретичних основ економічної, екологічної та соціальної безпеки засвідчило про необхідність формування системного підходу щодо обґрунтування рівня економіко-екологічної безпеки регіону.

Категорія економіко-екологічна безпека регіону вважається комплексним поняттям, яке вказує на залежність економічних процесів від характеру та особливостей взаємодії виробництва

з природою, на необхідність врахування при його функціонуванні проявів цієї взаємодії.

Економіко-екологічна безпека як стан досліджуваної системи, може характеризуватись збалансуванням між цілями розвитку соціально-економічної системи та негативними наслідками від її дії на довкілля з урахуванням впливу дестабілізуючих чинників.

Критерії економіко – екологічної безпеки повинні сигналізувати про попадання значень індикаторів економіко – екологічної безпеки в зону загрози, ризику про їхній рух у бік зони «небезпека – безпека», що не перешкоджатиме стійкому (сталому) розвитку. Практичне використання критеріїв економіко – екологічної безпеки базується на розрахунках і оцінках граничних значень, що розділяють названі зони.

На думку авторів, економіко-екологічна безпека регіону – це такий стан захищеності регіону від загроз, який забезпечує його стійкий соціально-економічний розвиток, максимальне збереження та достатнє відтворення природних і трудових ресурсів.

Категорія економіко-екологічної безпеки вважається досить містким поняттям, яке вказує на залежність економічних процесів від характеру та особливостей взаємодії виробництва з природою, на необхідність врахування при його функціонуванні проявів цієї взаємодії.

Бібліографія

1. Герасимчук З. В. **Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення:** [Монографія] / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 244 с.

2. Герасимчук З. В. **Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності:** [монографія] / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, В. А. Голян, А. О. Олексюк. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 228 с.

3. Домарев В.В. **Моніторинг стану національної безпеки в соціальній сфері** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.security.ukrnet.net/modules/sections/index.php>

4. Duden K. **Deutsches Universalwerterbuch 6 Ed.** Dudenverlag, NET, Duden, 2006. – 1400 p.

5. Клебанова Т. С. **Адаптивні моделі оцінки та аналізу економічної безпеки регіону** / Т. С. Клебанова, Н. А. Чернова. – Харків, 2003. – 188с.

6. Медушевская И. Е. **К вопросу об экономической безопасности и конкурентоспособности: региональный аспект** / И.Е. Медушевская // Экономика. – 2001. – № 6. – С. 76–69.

7. **Науково-методичні основи оцінювання стану економіко-екологічної безпеки (регіональний аспект):** Монографія. За наук. ред. доц. Т.В.Кузнецової . – Рівне: НУВГП, 2012. – 250 с.

8. Степаненко А. **Оцінка економічної безпеки України та її регіонів** / А. Степаненко, М. Герасимов // Регіональна економіка – 2002. – № 2. – С. 39–54.

9. Ткаченко Ю. В. **Сучасні підходи до визначення поняття економічної безпеки: структурний аспект** / Ю.В. Ткаченко // Економічний простір. – 2009. – №24. – С. 192–198.

10. Хвесик М. А. **Економіко-правове регулювання природокористування** : монографія / М.А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – К.: Кондор, 2009. – 524 с.

11. Хлобистов Є.В. **Екологічна безпека трансформаційної економіки** / Є. В. Хлобистов / [Відп. Ред. Дорогунцов С.І.]. РВПС України НАН України – К.: Агенство «Чорнобильінтерінформ», 2004. – 336 с.

Рецензент: д.е.н., професор Хвесик М.А.

УДК 339.56.055

І. П. ЛІПОВСЬКИЙ
А. А. ПОДЛЕВСЬКИЙ

АКТИВІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

У статті розглянуто та проаналізовано стан зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні. Визначені основні завдання та перспективи активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону.

© Ліповський І.П. – старший викладач Східноєвропейського університету ім. Лесі Українки ;

© Подлевський А.А. – ст. викладач Національний університет водного господарства та природокористування